

Archeologický výzkum hradního paláce v Brandýse nad Orlicí v letech 2017–2020

David Vích – Zdeněk Skalický – Jan Šmejdiř

Archaeological research of the castle palace in Brandýs nad Orlicí in 2017–2020

Abstract: *In 2017–2020, rescue archaeological research continued on the deposits above the preserved basement rooms of the western palace of the castle in Brandýs nad Orlicí. The excavation yielded evidence of the presence of tiled stoves, crown window glass, non-combustible roofing in the form of fragments of barrel tiles and ceramic square tiles that once covered the floors of the upper stories. The interiors of the rooms yielded a diverse variety of kitchen ceramics, metal objects and numerous fragments of hollow glassware.*

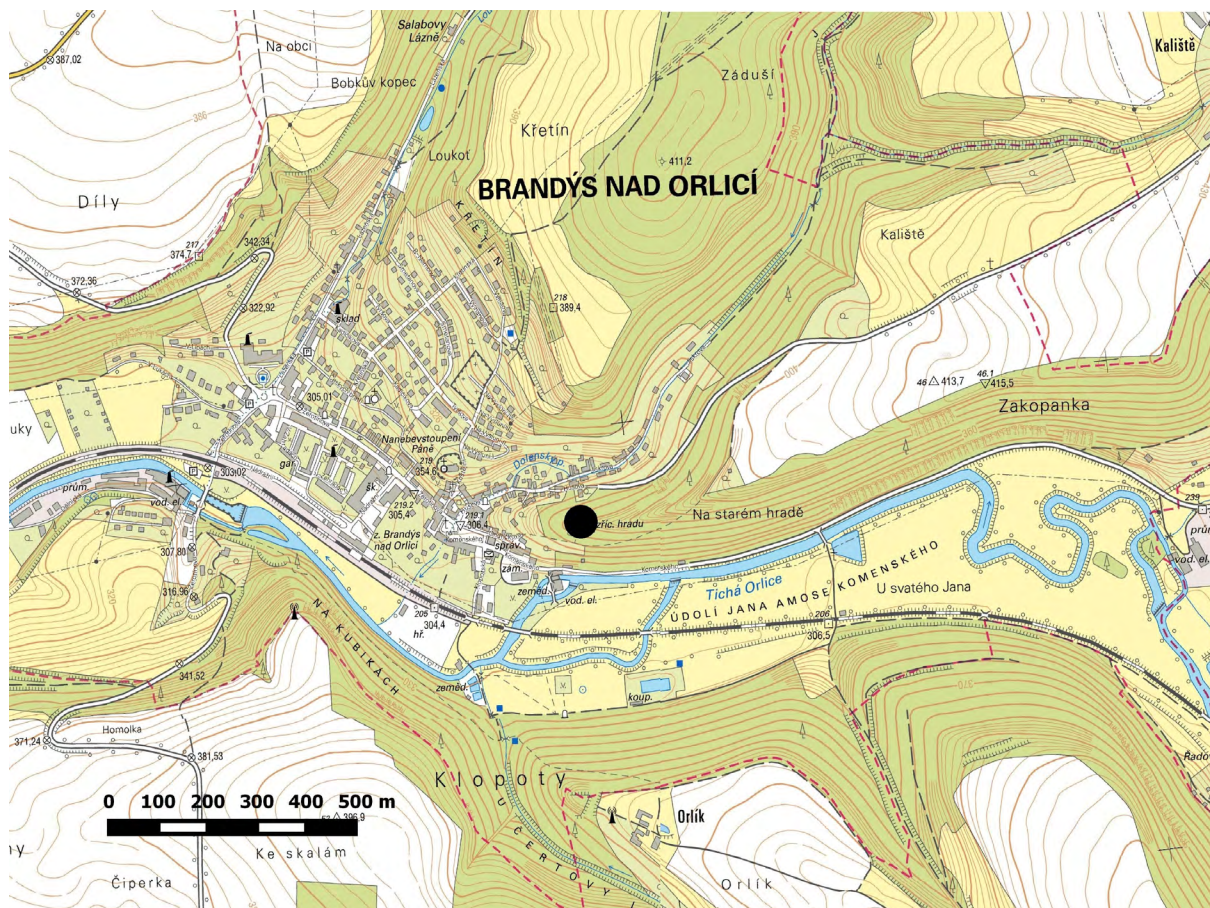
Keywords: *Brandýs nad Orlicí – High Middle Ages – castle – pottery – metal objects*

Úvod a historie hradu

V roce 2013 byly zahájeny rozsáhlé opravy hradu tyčícího se nad městem Brandýs nad Orlicí, a to z důvodu havarijního stavu této kulturní památky. Hrad se nachází v dominantní poloze na zalesněné ostrožně východně od centra města v nadmořské výšce okolo 360 m n. m. (obr. 1). Z jihu tuto dominantní polohu převýšenou o 60 m obtéká Tichá Orlice, ze severu její pravobřežní přítok Dolenský potok.

Záchranné práce se nejprve zaměřily na zpevnění obvodových zdí hradního jádra, aby posléze bylo možno přikročit k postupnému obnažení kleneb nad dochovaným a přístupným suterénem západního paláce, a to za účelem jejich dozdní, zpevnění a izolace. Nedílnou součástí stabilizace hradu je pochopitelně i záchranný archeologický výzkum zahájený stejně jako stavební práce v roce 2013 (Vích – Bek – Kudrnovský – Švejnoha – Vařeková – Veselá 2017). Archeologický výzkum kleneb začal v roce 2017 a informování širší veřejnosti o postupných odkryvech, které probíhaly až do roku 2020, je úkolem následujících řádků.

Okolnosti spojené se založením hradu zůstávají zahaleny mlčením písemných pramenů. S jistotou můžeme říci pouze to, že se tak stalo v poslední čtvrtině 13. stol. v již osídlené oblasti (Musil 1995, 14–16; Musil 2002, 160–162). První nezpochybnitelná zpráva o Brandýse nad Orlicí se vztahuje k roku 1298, kdy se Sezema z Brandýsa zaručuje za dluh Vítka ze Švábenic (Musil 1995, 16). Roku 1308 se ve Zbraslavské kronice uvádí jako majitel Brandýsa nad Orlicí Oldřich z Brandýsa, připomínaný jako škůdce na klášterním lanšperském panství (FRB IV, s. 167). Dalšími známými majiteli jsou až páni z Boskovic, v souvislosti s brandýským hradem

Obr. 1. Brandýs nad Orlicí – hrad. Poloha hradu na ZM 1:10 000. – **Fig. 1.** Brandýs nad Orlicí – castle. Location of the castle on ZM 1:10 000.

poprvé připomínání k r. 1360, kteří hrad drží až do r. 1423. Do dějin hradu se od r. 1457 výrazně zapsali Kostkové z Postupic. Mezi lety 1506–1544 brandýské panství drží Vilém z Pernštejna, který nepotřebný hrad nechal pobořit, a jeho syn Jan. R. 1544 získává část panství Bohuš Kostka z Postupic, zapojený v letech 1546–1547 do odboje proti Ferdinandovi I. Za tuto aktivitu byl potrestán konfiskací majetku. Zůstalo mu pouze brandýské panství s tím, že Brandýs nesmí nikdy opustit, což mělo vést k obnově hradu připomínaného opět v r. 1553. Hrad již ale patrně nesplňoval nároky kladené na šlechtické sídlo, a proto si Bohuš Kostka z Postupic buduje ve městě pod hradem zámek a hrad ponechává napospas svému osudu (Sedláček 1883, 135–138).

Postup archeologického výzkumu

Na jaře roku 2017 byl ve spolupráci s NPÚ Pardubice (Mgr. Z. Vařeková) vybrán pro archeologický výzkum prostor mezi dvěma klenebními propady v nejzápadnější části hradního paláce a zároveň hradního jádra. Jednalo se o prostor nad zaklenutým suterénem, jehož narušená klenba byla po dobu zpevnování obvodového zdiva i vlastní klenby vyztužena výdřevou. Prostor výzkumu tvořil zcela plochý terén vymezený větším propadem klenby (obr. 2 vpravo) a menším klenebním propadem v prostoru dveřního otvoru mezi místnostmi 2 a 3 (obr. 2 vlevo). Za účelem poznání základních stratigrafických poměrů byla v tomto prostoru

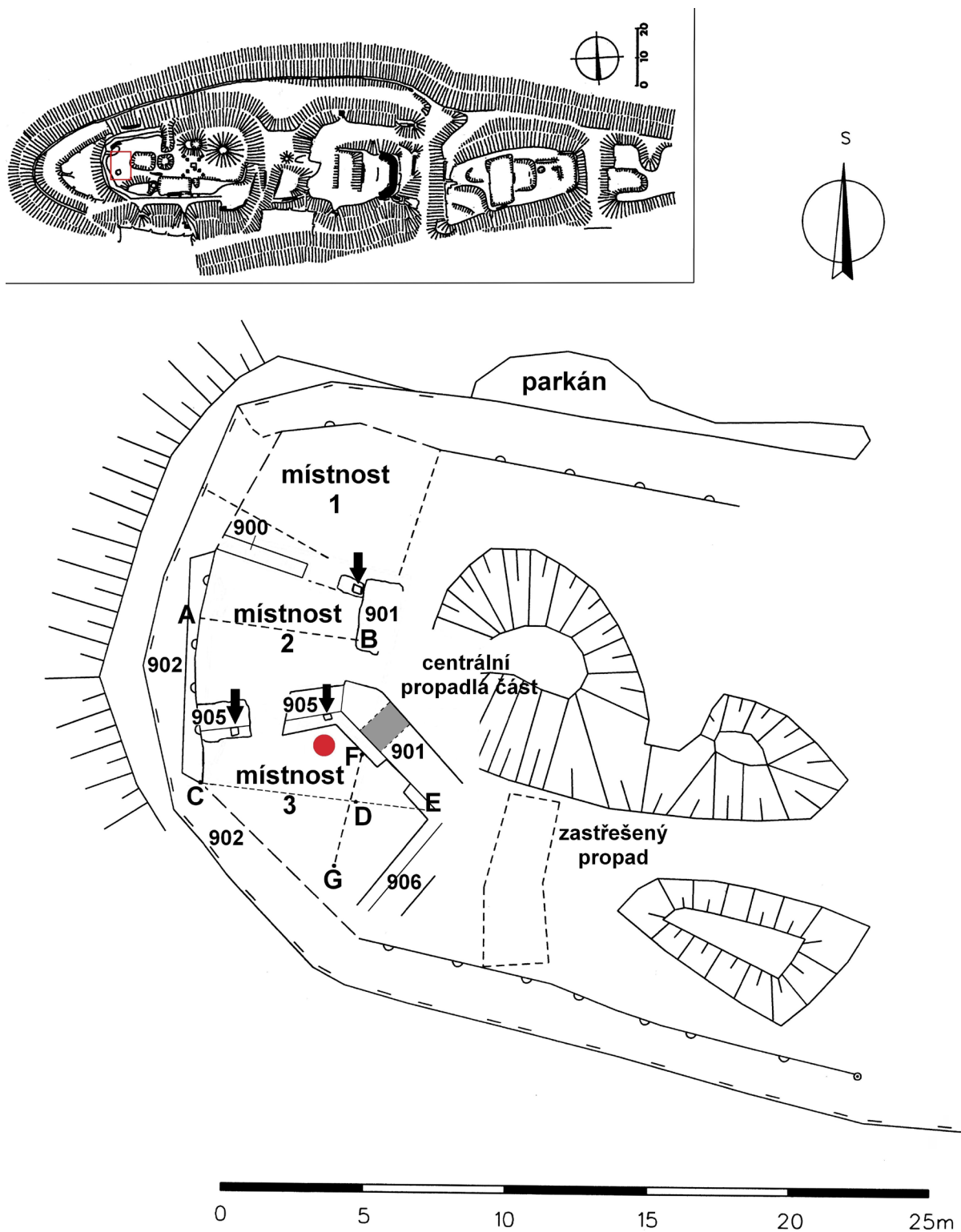
Obr. 2. Brandýs nad Orlicí – hrad. Zahájení výzkumu 15. 6. 2017. V pozadí město Brandýs nad Orlicí (D. Vích). –
Fig. 2. Brandýs nad Orlicí – castle. Research was launched 15 June 2017. In the background is the town of Brandýs nad Orlicí (photo by D. Vích).

v červnu 2017 položena malá sonda (2x0,8x0,75 m) orientovaná kolmo na spíše tušenou vnitřní (struktura 901) a jasně patrnou vnější (struktura 902) obvodovou zeď. Sondou se záhy podařilo zachytit neznámou strukturu představující zeď mezi místnostmi 1 a 2 (struktura 900). Číslování místností bylo zvoleno za účelem odlišení nálezů z jednotlivých prostor, čísla 1–3 byly označeny místnosti ve směru od severu k jihu (obr. 3).

Místnost 2

Vlastní archeologický výzkum sezóny 2017 pak proběhl až v červenci tohoto roku po nezbytném vybudování provizorního dřevěného přístřešku (obr. 4) nad plochou výzkumu, a to kvůli ochraně obnažených struktur před nepřízní počasí.

Po objevu struktury 900, kde bylo původně plánováno položení hlavního řezu, došlo při exkavaci po přirozených vrstvách nejprve k rozšíření sondy a k posunutí hlavního řezu A–B jižním směrem (obr. 3). U tohoto řezu se později ukázalo, že byl poměrně šťastně situován téměř doprostřed místnosti. V rámci sezony 2017 byla identifikována a s jedinou výjimkou v podobě bloku zeminy, do něhož byla ukotvena jedna ze staveb provizorního přístřešku (obr. 5 vpravo, obr. 6), zcela prozkoumána místnost 2. Při tom byly zjištěny tři do té doby zcela neznámé (v případě průchodu mezi místnostmi 2 a 3 kvůli propadu snad pouze tušené)

Obr. 3. Brandýs nad Orlicí – hrad. Geodetické zaměření výzkumu (vyhotovila Zeměměřičská kancelář Kostelec nad Orlicí). Červeným kolečkem vyznačeno místo s koncentrací uhlíků. V horním výřezu plán hradu (podle Čížek – Slavík 1987, upraveno) s vyznačenou plochou výzkumu. Šedě – zazděný dveřní otvor ve struktuře 901. –
Fig. 3. Brandýs nad Orlicí – castle. Geodetic measurement of the researched area (carried out by the Surveyor's Office in Kostelec nad Orlicí). The red circle marks the site with a concentration of cinders. In the upper section is a plan of the castle (modified) with the survey area marked. In grey is the walled-up doorway in structure 901.

Obr. 4. Brandýs nad Orlicí – hrad. Provizorní přístřešek nad místností 2 a částí místnosti 3 (foto D. Vích, 7. 7. 2017). – **Fig. 4.** Brandýs nad Orlicí – castle. Temporary shelter over Room 2 and parts of Room 3 (photo by D. Vích, 7. 7. 2017).

Obr. 5. Brandýs nad Orlicí – hrad. Pracovní záběr z výzkumu jižní poloviny místnosti 2 dne 14. 7. 2017 – odtěžování vrstvy 104 (foto D. Vích). – **Fig. 5.** Brandýs nad Orlicí – castle. Photograph of ongoing work on the excavation of the southern half of Room 2 on 14 July 2017 – stripping of layer 104 (photo by D. Vích).

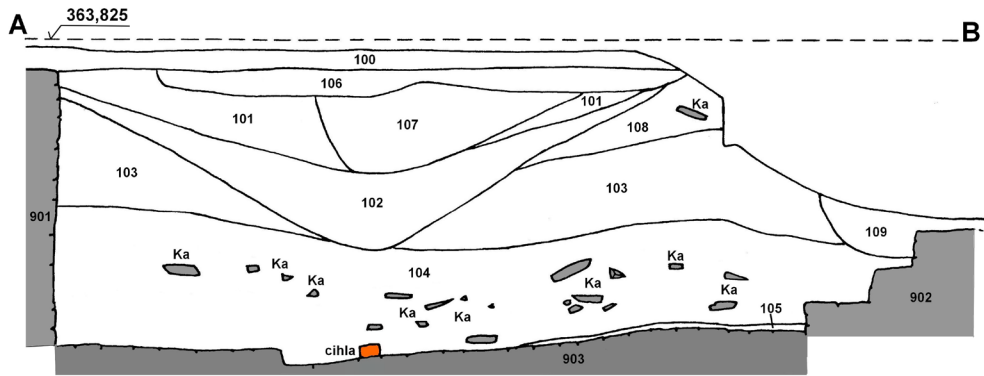
Obr. 6. Brandýs nad Orlicí – hrad. Podlaha místnosti 2 po dokončení výzkumu (foto D. Vích, 27. 7. 2017). V horní části snímku je vidět blok zeminy s ukotvenou stojkou provizorního přístřešku, v pravé spodní části snímku vstup do místnosti 1, v levé horní části snímku vstup do místnosti 3 s propadem klenby a v levé dolní části snímku vstup do snížené centrální části hradního jádra. – **Fig. 6.** Brandýs nad Orlicí – castle. Floor of Room 2 after completion of the survey (photo by D. Vích, 27. 7. 2017). The block of earth with the anchored support of the temporary shelter can be seen in the upper part of the image; the entrance to Room 1 is in the lower right part of the image; the entrance to Room 3 with collapsed vault is visible in the upper left part of the image and the entrance to the lowered central part of the castle core in the lower left part of the image.

dveřní otvory. Kromě průchodu do místnosti 3 šlo o průchod do místnosti 1 a průchod do snížené centrální části hradního jádra (obr. 3). Dalším významným objevem byla podlaha místnosti. Nejednalo se o původně očekávaný násyp na rubu klenby, ale o podlahu vyzděnou z lomového kamene (struktura 903, obr. 6). Výzkumem místnosti 2 bylo definitivně dokončeno vytěžení posledního bloku intaktních archeologických situací po odstranění provizorního přístřešku v roce 2020. Zároveň došlo exkavací příslušných destrukčních vrstev v centrální části hradního jádra (na úroveň podlahy místnosti) ke zpřístupnění místnosti 2, a to vstupem objeveným v roce 2017.

Poměrně jednoduchou stratigrafickou situaci v místnosti 2 jsme dokumentovali na řezu A–B (obr. 7, 8).

Místnost 3

Již v roce 2017 byl zahájen výzkum místnosti 3 u průchodu do místnosti 2 tak, aby byl kvůli opravě z obou stran postupně zpřístupněn klenební propad situovaný právě do průchodu

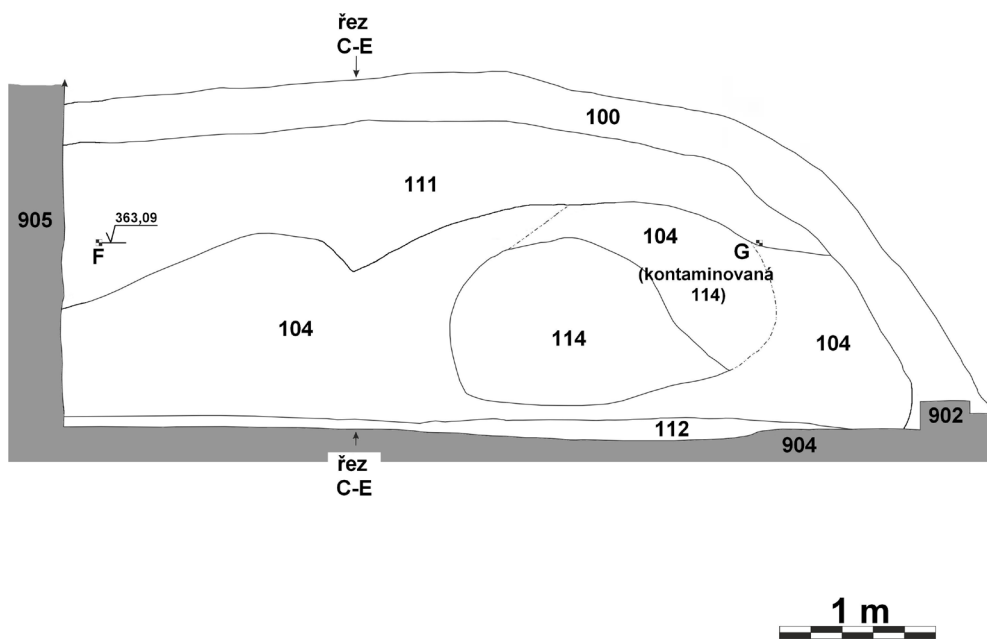

1 m

Obr. 7. Brandýs nad Orlicí – hrad. Kresebná dokumentace řezu A–B (kresba D. Vích, popis vrstev v textu). – **Fig. 7.** Brandýs nad Orlicí – castle. Drawn documentation of cross-section A–B (Drawing by D. Vích, description of layers in text).

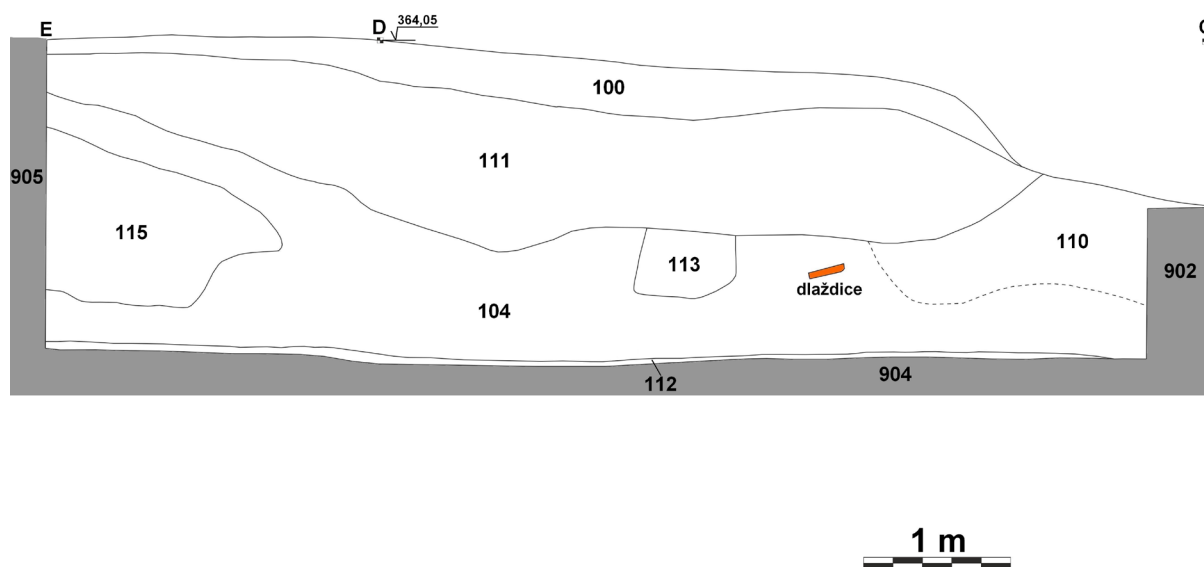
Obr. 8. Brandýs nad Orlicí – hrad. Řez A–B (foto D. Vích). – **Fig. 8.** Brandýs nad Orlicí – castle. Cross-section A–B (photo by D. Vích).

Obr. 9. Brandýs nad Orlicí – hrad. Kresebná dokumentace řez F-G (kresba Š. Lompart, popis vrstev v textu). – **Fig. 9.** Brandýs nad Orlicí – castle. Drawn documentation of cross-section F-G (Drawing by Š. Lompart).

Obr. 10. Brandýs nad Orlicí – hrad. Řez F-G (foto Š. Lompart). – **Fig. 10.** Brandýs nad Orlicí – castle. Cross-section F-G (photo by Š. Lompart).

Obr. 11. Brandýs nad Orlicí – hrad. Kresebná dokumentace řezu C–D–E (kresba D. Vích, Š. Lompart, popis vrstev v textu). – **Fig. 11.** Brandýs nad Orlicí – castle. Drawn documentation of cross-section C–D–E Drawing by D. Vích, Š. Lompart).

mezi oběma místnostmi. Vzhledem k tomu, že do archeologických vrstev v místnosti 3 byly ukotveny stojky provizorního přístřešku, v té době bez možnosti jejich přeložení, které bránily dalšímu výzkumu, došlo v roce 2017 v místnosti 3 k prozkoumání jenom svrchních uloženin na úroveň vrstvy 104 před průchodem do místnosti 2.

Po pauze v roce 2018, kdy se oprava hradu zaměřila na jižní zeď paláce a rekonstrukci okna a výzkum se omezil pouze na dozor při těchto pracích, pokračovaly výkopové práce v červenci roku 2019 dokončením exkavace té plochy v místnosti 3, jejíž výzkum byl započat v roce 2017. Nejprve však došlo k přesunutí stоек přístřešku. Po položení řezu C–D se v krátké době podařilo prozkoumat část místnosti 3 mezi tímto řezem a vstupem do místnosti 2. Pro příští etapy výzkumu se počítalo s položením dalšího řezu v bodě D tak, aby byl kolmý na řez C–D a následným protažením řezu C–D na řez C–D–E též na délku celé místnosti 3. Ve východní části sondy zkoumané v roce 2019 se při struktuře 905 nacházelo místo s větším množstvím uhlíků (probarvení se projevilo i na odkryté podlaze, obr. 3, místo vyznačeno červeným bodem). Po dokončení výzkumu v roce 2019 následovala oprava propadu klenby mezi místnostmi 2 a 3.

V červnu a červenci roku 2020 zpřístupnily rýče a krumpáče archeologů nejprve průchod do místnosti 2 z centrální části hradního jádra a poté bezprostředně následoval výzkum místnosti 3 podle předpokládaného plánu, tedy nejprve položením řezu F–G (obr. 9, 10) a vytěžením uloženin mezi tímto řezem a obvodovou zdí hradního jádra (struktura 902). Po přestávce způsobené zpevněním zjištěných zdí a zakrytím podlah navezením cca 0,5 m mocné vrstvy zeminy v místnosti 2 a v prozkoumané části místnosti 3 následovalo v říjnu téhož roku plánované protažení řezu C–D na řez C–D–E (obr. 11), dále pak kompletní vytěžení vrstev v místnosti 3 tak, aby bylo možné zpevnit a dozrát vnější obvodovou zeď v této místnosti (struktura 902), destruovanou místy až pod úroveň podlahy místnosti.¹

Popis stratigrafických jednotek z výzkumu v letech 2017, 2019–2020:

- 100 – černá povrchová humusová vrstva s drnem a subrecentními nálezy (současný povrch)
- 101 – lomový opukový kámen promísený hnědošedým štěrkopískem (rozpadlá malta) – vyrovnávka terénu, místnost 2
- 102 – černá humusová štěrkopísčítá s kameny a recentními kovovými nálezy (nábojnice, olověná plomba, knoflík ze slitiny mědi), lahvovým sklem a keramikou – úroveň povrchu terénu někdy ve 20. stol., místnost 2
- 103 – destrukce opukového kamene promíseného štěrkopískem (rozpadlou maltou) – suťový kužel, místnost 2
- 104 – okrová hlinitojílovitá s opukovými kameny, silně promísená zlomky dlaždic (vzácně i celými) a jejich drtí, ojediněle se zlomky cihel, uhlíky, tabulovým sklem, dále přítomna keramika, zvířecí kosti, kovové předměty (především drobné a silně zkorodované hřeby, místnosti 2, 3
- 105 – šedá hlinitojílovitá mocná do 4 cm nasedající na strukturu 903 s keramikou, zvířecími kostmi, kovovými předměty, ojediněle zlomkem cihly, místnost 2
- 106 – šedookrová písčítá, místnost 2
- 107 – destrukce opukového kamene, místnost 2
- 108 – analogická 106, místnost 2
- 109 – šedá jílovitá vzniklá při úpravě koruny zdiva po jeho stabilizaci mezi lety 2013–2016, místnost 2
- 110 – okrová hlinitojílovitá velmi podobná 104, oproti vrstvě 104 však s výrazně větším podílem maltoviny a kamenů
- 111 – stavební suť tvořená lomovým kamenem a rozpadlou maltou analogická 101, v místnosti 3 s nečastým výskytem keramiky a zvířecích kostí
- 111 – stavební suť analogická 101
- 112 – černošedá s oranžovými proplásky, keramikou, zvířecími kostmi, železnými předměty a drobnými zlomky kachlů – pochozí vrstva na struktuře 904, na lité maltové podlaze místy nevyvinutá
- 113 – zásah do vrstvy 104 projevující se uloženinou promísenou lomovým kamenem (o velikosti do 30 cm) a hojnou maltovinou
- 114 – hlinitá cihlově červená, měkce propálená, promísená kameny se zlomky kachlů interpretovaná jako destrukce otopného zařízení, čemuž odpovídaly nálezy zlomků kachlů
- 115 – kyprá hlinitá promísená s maltovinou (přiléhala ke struktuře 906) s kameny sporadicky obsahovala železné předměty

Popis struktur:

- 900 – příčka mezi místnostmi 1 a 2 zděná z lomové opuky na maltu, od struktur 901 a 902 ji oddělují stavební spáry, strukturu přerušuje vstup do místnosti 1 se silně poškozeným, leč dochovaným prahem
- 901 – „vnitřní“ obvodová zeď zděná na maltu z opukového kamene
- 902 – vnější zeď zděná na maltu z opukového kamene tvořící obvodovou zeď paláce
- 903 – rovinanina z opukového kamene pojeného maltou tvořící podlahu a zároveň vyrovnávku kleneb v místnosti 2

904 – rovnanina z opukového kamene pojeného maltou tvořící podlahu a zároveň vyrovnávkou kleneb v místnosti 3

905 – struktura z lomového kamene – zeď mezi místnostmi 2 a 3 se zřetelnou stavební spárou v síle zdiva (přízdívka v místnosti 3), na strukturu 901 a 902 přizděna na spáru

906 – zeď z lomového kamene vymežující východ místnosti č. 3

Interpretace zjištěných situací

Výzkum přinesl vedle zjištění stavební dispozice západního paláce v prostoru nad suterénem také představu o komunikačním schématu (vstupní otvory) a způsobu řešení podlahy. Objevené struktury umožní studium stavebního vývoje hradu.

Při výzkumu místnosti 3 byl zjištěn složitější vývoj struktury 901, 905 a 906, kde se ze strany místnosti 3 objevila přízdívka se zřetelnou stavební spárou v síle zdiva (obr. 12), a to ze tří stran – přízdívka přiléhá ke zdem 905, 901 a 906 a je vyzděna v celku bez stavebních spár.² Přízdívka tak v místnosti chybí pouze v případě struktury 902 představující vnější obvodovou zeď paláce. Přerušením přízdívky při struktuře 901 vznikla nika (obr. 3, 14). Starší vstupní otvor, patrný zvenčí a z pohledu shora, zanikl, když nejpozději v této době došlo k jeho zazdění (obr. 13). O tom, že se v případě přízdívky jedná v dějinách hradu o relativně mladou záležitost, svědčí zbytek pískovcového ostění dosud zazděného v přízdívce u vstupního otvoru do místnosti 2 (obr. 15). Při zpevňování koruny zdi 905 zjistili pracovníci stavební firmy vertikální, zhruba čtvercové otvory, které jsme při výzkumu nezaznamenali (obr. 12). Analogický objev se podařil při stejné příležitosti také u struktury 900 mezi místnostmi 1 a 2 (obr. 16; geodetické zaměření viz obr. 3, vyznačeno šipkami).³

Vrstva 100 s vyšším podílem humusu tvoří nejmladší uloženinu uzavírající celou stratigrafickou sekvenci, podobnou roli hrála i vrstva 102, obsahující subrecentní artefakty. Sled vrstev 101, 102, 106 a 107 je tedy dílem doby nedávno minulé a patrně souvisí s úpravou hradu pro turistické účely.

V případě vrstev 101, 103, 107, 111, 113, 115 se jedná o destrukce zdiva, v případě vrstvy 101 a 107 jde podle všeho⁴ dokonce o záměrnou planýrku. Ve vrstvě 115 lze vysledovat vyšší podíl maltoviny způsobený opadem omítek ze zdi, u níž se vrstva nacházela.

Jako důležitou hodnotíme okrovou vrstvu 104 obsahující vrcholně středověké artefakty (snad s ojedinělým výskytem keramiky novověké) včetně keramiky stavební. Setkáváme se s ní v místnostech 2 a 3, kde tvořila značnou část objemu uloženin, ale přes torzovitě dochovaný práh se zjevně „přelévala“ i do propadlé místnosti 1. Povrch vrstvy byl značně „neklidný“, v různých místech dosahovala velmi odlišných mocností. Uloženinu 104 lze proto interpretovat jako vrstvu propadlou z výše položených prostor paláce, kde tvořila výplň stavebních konstrukcí zhotovených pravděpodobně z organického materiálu. V místnosti 2 pak tato vrstva obsahovala zvýšený podíl fragmentů čtvercových dlaždic, ojediněle dochovaných v celku (175 x 175 mm s maximální výškou 36 mm, 1,948 kg, obr. 21:1). Zlomky pálené střešní krytiny v místnosti 3 z téže vrstvy (obr. 21:2) naznačují, že alespoň část hradu byla v době svého zániku kryta nespálnou střešní krytinou. Malé množství fragmentů střešní krytiny však dokládá, že po zániku hradu byla krytina rozebrána a odvezena, což platí též o výše zmíněných dlaždicích a zřejmě i o cihlách (ojediněle dochována v celku o rozměrech 260 x 120 x 82 mm), které se vyskytovaly ve vrstvě 104 ve zlomcích. Rovněž ojediněle se ve vrstvě objevily jednak zlomky okenních terčíků, jednak páskovité fragmenty olova, zřejmě související s výplní oken.

Obr. 12. Brandýs nad Orlicí – hrad. Struktura 905 mezi místnostmi 2 a 3 se zřetelnou stavební spárrou a objevenými kapsami (foto Z. Skalický 4. 9. 2020). – **Fig. 12.** Brandýs nad Orlicí – castle. Structure 905 between Rooms 2 and 3 with a clear construction joint and discovered pockets (view from Room 3; photo by Z. Skalický, 4. 9. 2020).

Obr. 13. Brandýs nad Orlicí – hrad. Zazděný dveřní otvor do místnosti 3 ve struktuře 901. Pohled k jihozápadu z prostoru snížené centrální části (foto J. Šmejdiř). – **Fig. 13.** Brandýs nad Orlicí – castle. Walled-up doorway to Room 3 in structure 901. View towards the south-west from the lowered central area (photo by J. Šmejdiř).

Obr. 14. Brandýs nad Orlicí – hrad. Struktury 901 (v levé části snímku) a struktury 906 (v pravé části snímku). Ve struktuře 901 je dobře patrná nika (foto D. Vích). – **Fig. 14.** Brandýs nad Orlicí – castle. Structure 901 (on the left of the image) and Structure 906 (on the right of the image). A niche is clearly visible in Structure 901 (photo by D. Vích).

Obr. 15. Brandýs nad Orlicí – hrad. Zazděné pískovcové ostění u průchodu z místnosti 3 do místnosti 2 (pohled z místnosti 3; foto D. Vích). – **Fig. 15.** Brandýs nad Orlicí – castle. Walled-up sandstone head jamb at the passage from Room 3 to Room 2 (view from Room 3; photo by D. Vích).

Obr. 16. Brandýs nad Orlicí – hrad. Vertikální kapsa ve struktuře 900 (zdivo mezi místnostmi 1 a 2; foto Z. Skalický). – **Fig. 16.** Brandýs nad Orlicí – castle. Vertical pocket in the 900 structure (masonry between Rooms 1 and 2; photo by Z. Skalický).

Z hradu jsme dlouho postrádali tesané architektonické detaily. Že se jedná o stav poznání, dokládají vedle zmiňovaného fragmentu pískovcového ostění, druhotně zazděného do přízdívky struktury 905, i dva menší pískovcové zlomky objevené při vyklízení destrukčních vrstev snížené centrální části hradního jádra v roce 2020 (obr. 21:3). Pískovcové a dobře druhotně využitelné architektonické prvky se na základě zjištěné situace (přehlednuté nebo obtížně vyjmutelné zazděné ostění, menší a snadno přehlednutelné fragmenty) zjevně rovněž staly předmětem cíleného vybírání při rozebírání opuštěného hradu.

Do uloženi 104 se v místnosti 3 zahlubovala uloženi 114 (dobře patrná na obr. 10) s výrazně měkce propálenou hlinou promísenou zlomky kachlů. Nepochybně se jedná o zbytky otopného zařízení umístěného ve vyšších patrech a v době zániku hradu propadlého spolu s vrstvou 104. Rovněž v tomto případě stav a množství dochovaných kachlů zřetelně dokládá demontáž a odvezení tohoto otopného zařízení, na místě tak zůstal pouze dále nevyužitelný odpad.

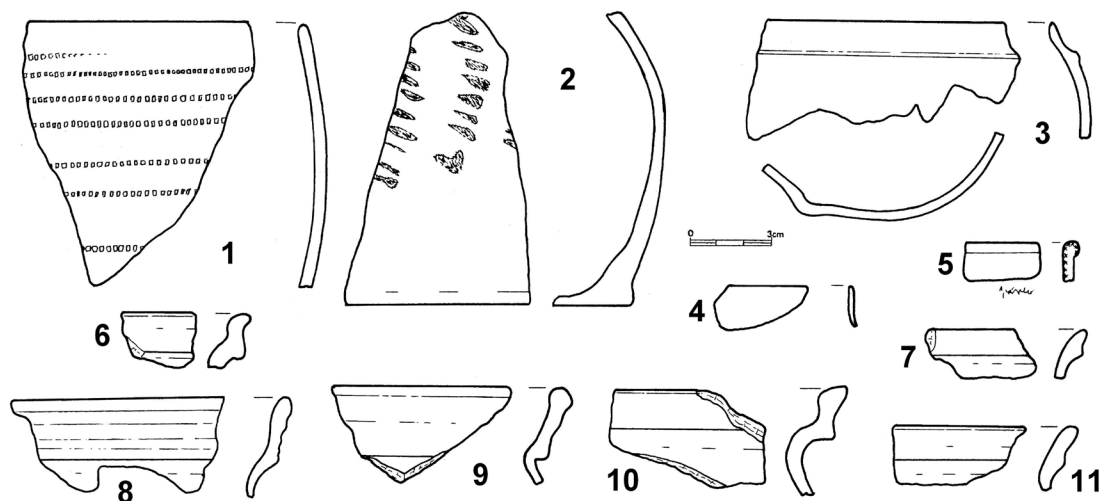
Tmavě zbarvené vrstvy 105 v místnosti 2 a 112 v místnosti 3 o mocnosti pouze několika centimetrů, nasedající na kamennou podlahu, představují pochozí vrstvu z doby existence hradu. Obsahovaly zlomky vrcholně středověké keramiky, zvířecí kosti a drobné mince důležité pro datování této uloženi. Jedná se o ražby většinou z přelomu 14. a 15. stol., dále první poloviny 15. stol., ojediněle se však objeví i haléř Vladislava Jagellonského.

Vybrané movité nálezy a jejich příspěvek k poznání hradu

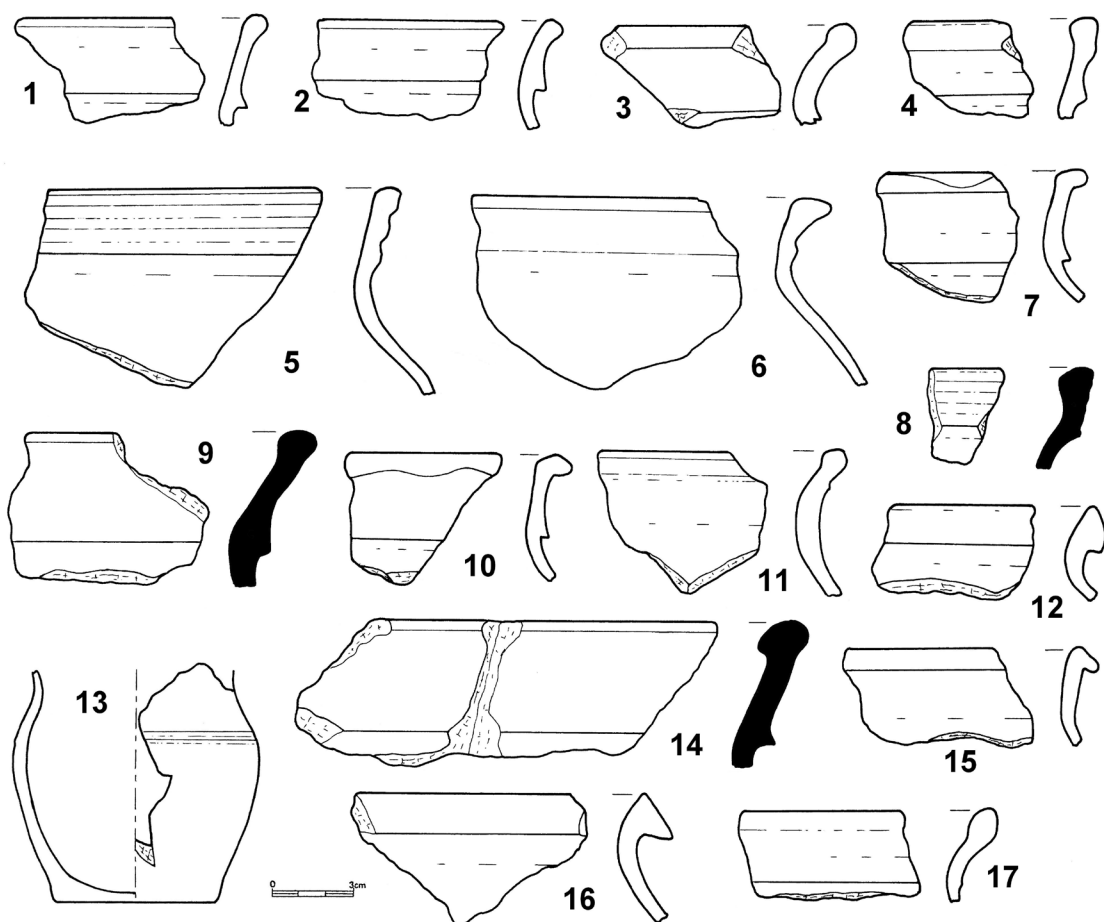
Z výzkumu se podařilo získat celou řadu movitých nálezů, které přináší vhled do života obyvatel hradu. Stranou ponechme ty, kterým bude věnována samostatná pozornost v příslušných studiích, nezřídka za spoluúčasti specialistů. V této souvislosti byla nedávno věnována pozornost skládacím slunečním hodinám (Vích – Fomín 2022).

Z movitých nálezů patří tradičně k nejčastěji zastoupeným pramenům zlomky nádob. Když pomíneme keramiku ze subrecentních povrchových vrstev a velmi ojedinělé zlomky ze suťových kuželů, podařilo se v sezónách 2017–2020 výzkumem získat 750 keramických zlomků (po základním slepení) v zásadě ze čtyř stratigrafických jednotek – destrukční vrstvy 104, do ní zahloubené vrstvy 114 se zbytky otopného zařízení a pochozích vrstev v místnosti 2 (105) a místnosti 3 (112). Ojedinělé zlomky z vrstvy 110 s vrstvou 104 velmi úzce souvisejí.

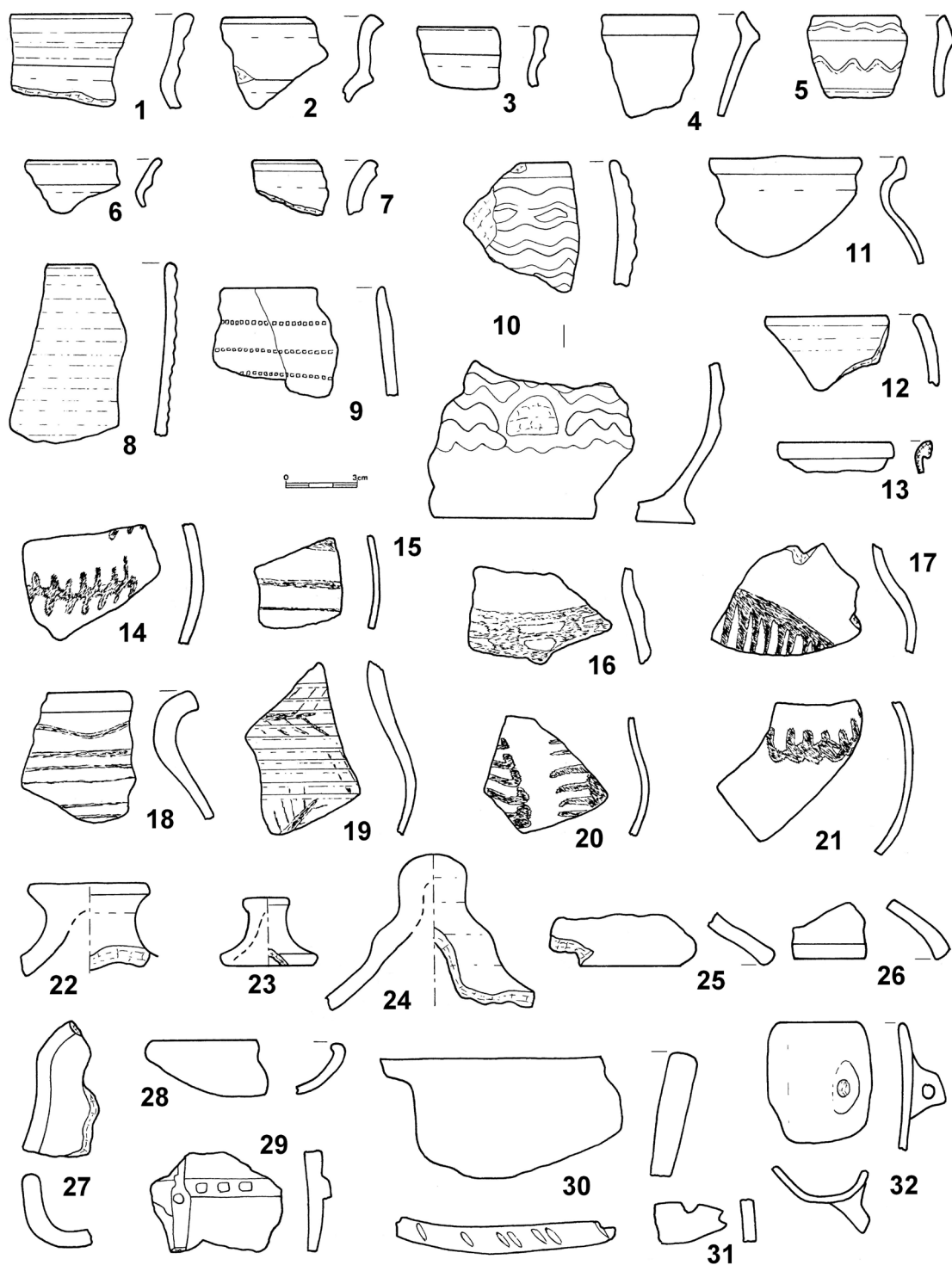
Dna nádob nesou obvykle stopy podsýpky, odřezávání strunou se objevuje pouze ojediněle. Z hlediska keramické hmoty tvoří hlavní masu běžné kuchyňské oxidačně-redukčně pálené zboží červených až šedých odstínů tvořící tři čtvrtiny celkového objemu keramiky. Většinou se jedná o hrnce (obr. 18:1–7, 10–13, 15–17) s okraji ve tvaru okruží či okraji přehnutými a vně zesílenými, ale i džbány (obr. 19:1–4, k nim mohou patřit i některá okruží přiřazená hrncům), pokličky (obr. 19:22–26), mísy (obr. 20), dva zlomky náležejí technické keramice, konkrétně kahanům (obr. 19:27, 28). V rámci redukčně pálené keramiky se vyskytuje v počtu 10–20 ks střep s drcenou slídou, což má s ohledem na dochované okraje (obr. 17:8, 9, 10) chronologický význam. Osmi procenty (60 ks) je zastoupena hrnčina s příměsí grafitu ve hmotě, to je ale dáno specifickým výrobkem s velmi rozpadavou keramickou hmotou (okraje obr. 18:9, 14). Takovýto podíl keramiky s příměsí grafitu je tedy podle všeho zapříčiněn zejména vlastnostmi keramického těsta z původního jednoho nebo několika málo keramických jedinců.⁵ Tato keramika patří k severomoravskému výrobnímu okruhu, s jejichž výrobky se v omezené míře, leč pravidelně, setkáváme na Chrudimsku (Frolík – Kozáková – Musil – Vaňurová 2021, 554; Frolík – Kozáková – Musil – Vaňurová 2020, 454). Mimo tento rámec se našlo pouze několik jednotlivých většinou atypických střepů (výjimka obr. 18:8). Pět procenty (40 ks) máme zastoupenou červeně malovanou keramiku (obr. 19:14–21), její

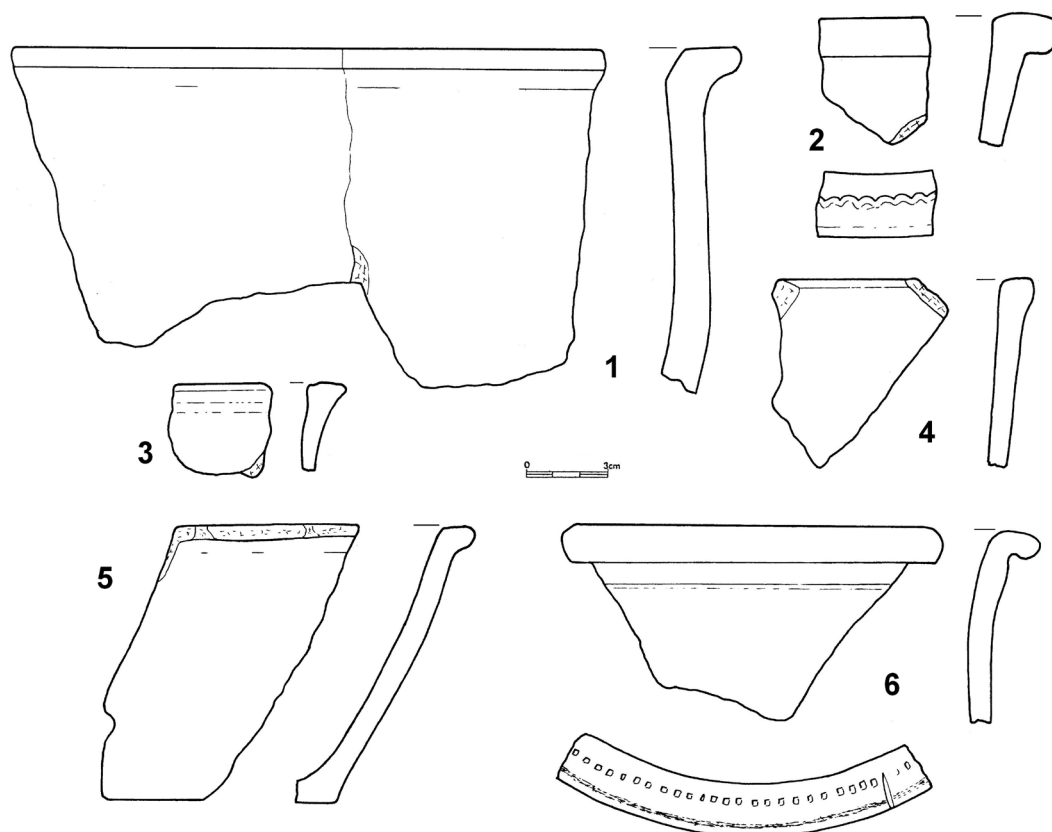
Obr. 17. Brandýs nad Orlicí – hrad. Výběr keramiky. 1–5 (vrstva 105, místnost 2); 6–11 (vrstva 112; místnost 3). – **Fig. 17.** Brandýs nad Orlicí – castle. Selection of pottery. 1–5 (layer 105, room 2); 6–11 (layer 112; room 3).

Obr. 18. Brandýs nad Orlicí – hrad. Výběr keramiky. Okraje hrnců z vrstvy 104 (1–12 místnost 3, 13–17 místnost 2; vyplněným profilem vyznačena grafitová keramika). – **Fig. 18.** Brandýs nad Orlicí – castle. Selection of pottery. Rims of pots from layer 104 (1–12 Room 3, 13–17 Room 2; the filled-in rim indicates graphite pottery).

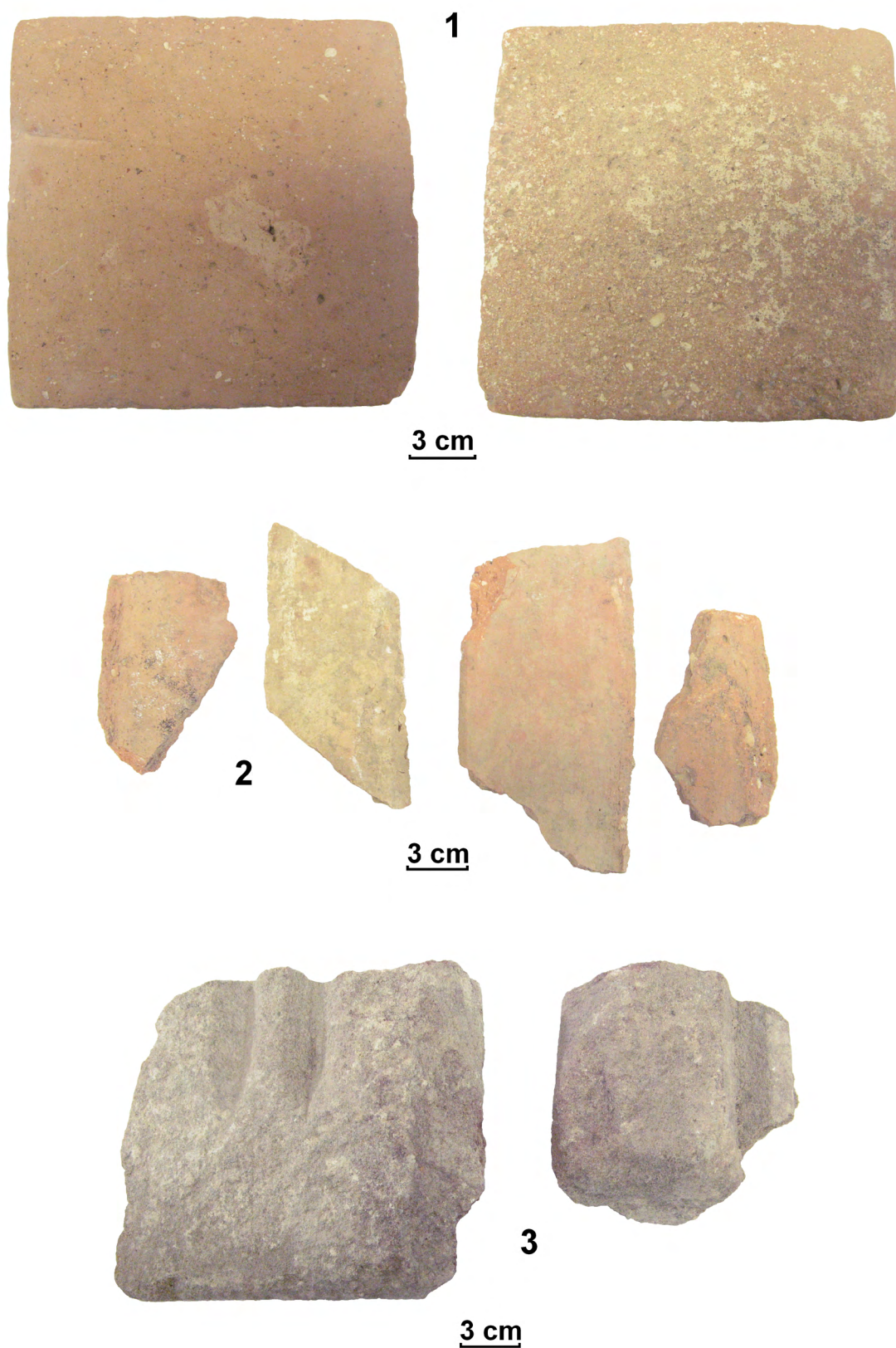

Obr. 19. Brandýs nad Orlicí – hrad. Výběr keramiky. 1–7 džbány z vrstvy 104 (1–3 místnost 3; 4–7 místnost 2); 8–12 poháry z vrstvy 104 (8, 12 místnost 3; 9–10 místnost 2); 13 pánev z vrstvy 104 (místnost 2); 14–21 červeně malovaná keramiky z vrstvy 104 (14–16, 18, 20–21 místnost 3; 17, 19 místnost 2); 22–26 pokličky z vrstvy 104 (22–25 místnost 3; 26 místnost 2); 27–28 kahany z vrstvy 104 (místnost 3); 29–32 zvláštní keramické tvary z vrstvy 104 (31–32 místnost 3; 29–30 místnost 2). – **Fig. 19.** Brandýs nad Orlicí – castle. Pottery selection. 1–7 jugs from layer 104 (1–3 room 3; 4–7 room 2); 8–12 cups from layer 104 (8, 12 Room 3; 9–10 Room 2); 13 pan from layer 104 (Room 2); 14–21 red-painted pottery from layer 104 (14–16, 18, 20–21 Room 3; 17, 19 Room 2); 22–26 lids from layer 104 (22–25 Room 3; 26 Room 2); 27–28 lamps from layer 104 (Room 3); 29–32 peculiar ceramic shapes from layer 104 (31–32 Room 3; 29–30 Room 2).

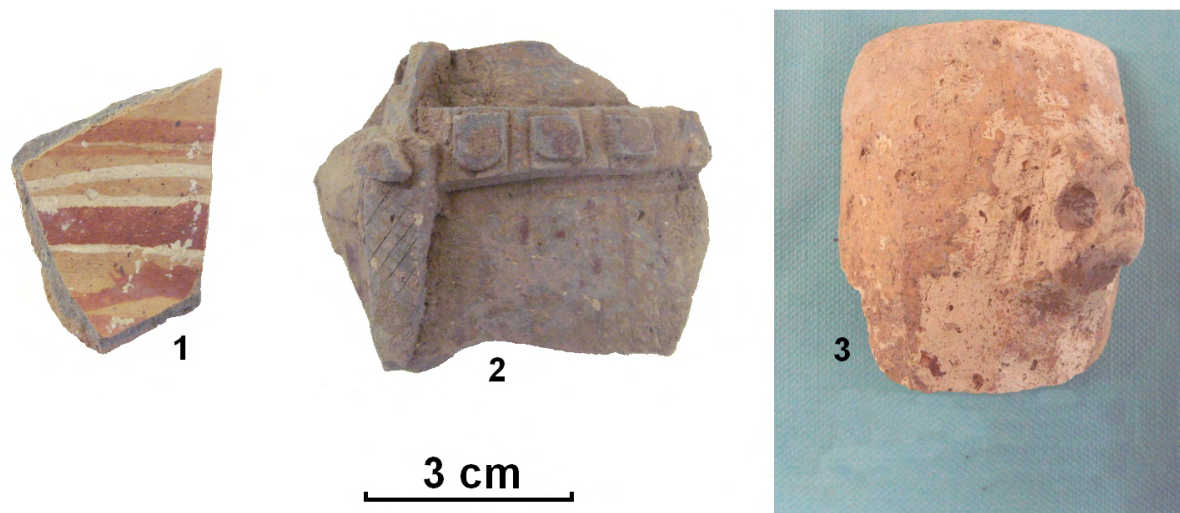

Obr. 20. Brandýs nad Orlicí – hrad. Mísy. Výběr keramiky. 1–5 vrstva 104 (1–4 místnost 3; 5 místnost 2); 6 vrstva 110 (místnosti 3). – **Fig. 20.** Brandýs nad Orlicí – castle. Bowls. Selection of pottery. 1–5 layer 104 (1–4 Room 3; 5 Room 2); 6 layer 110 (Room 3).

podíl však bude reálně o něco vyšší, protože některé atypické zlomky světlé hrnčiny nemuly být správně identifikovány. Z této skupiny zřetelně vybočuje jeden keramický zlomek opatřený na vnitřní straně kombinací bílé a červené malby (obr. 22:1). Červeně malovaná keramika byla u nás vyráběna na více místech (Zápotocký 1978; Gabriel – Smetana 1983, 128–133), nejbližší byla nedávno doložena výroba červeně malované keramiky v Moravské Třebové (Kejval – Němcová 2016; Kejval – Němcová 2019). Dvě procenta (17 ks) připadají na glazovanou keramiku, obvykle s vnitřní polevou hnědavé, červenohnědé – žlutohnědé, ojediněle zelené barvy. Pokud lze rozpoznat, jedná se o okraje trojnožek (obr. 17:5), v jiných případech ale může jít o časně novověké hrnce. S podobnou frekvencí se objeví keramika s výrazně slinutým střepem mající charakter polokameniny. Jedná se o okraj džbánu (obr. 19:5), většinou ale jde o redukčně pálené poháry často zdobené rádélkem (obr. 19:8–10, 12), i když se u pohárů objeví i kvalitně provedená, leč běžná hrnčina, taktéž šedé barvy, s rádélkovou výzdobou (obr. 17:1). Charakter polokameniny má i výjimečný střep z šedé plavené hmoty s plastickým páskovitým nálepem (obr. 19:29; 22:2). Ke zvláštním keramickým tvarům patří zlomek cedníku (obr. 19:31) a kónický okraj s přesekávanou okrajovou ploškou (obr. 19:30). Pouze dvěma kusy máme zastoupené střepy s typickými puchýřky spadající do okruhu loštického zboží vyráběné v 15.–16. století s dlouhým předchozím vývojem (Goš 2007, 77–81; pro východní Čechy Bláha – Frolík – Sigl 2003, 525–527). Jeden zlomek zastupuje malé nádoby z jemně plavené bělavé hlíny (obr. 19:32; 22:3) s vertikálním ouškem. Původ tohoto bílého

Obr. 21. Brandýs nad Orlicí – hrad. 1 – dlaždice (vrstva 104, místnost 2); 2 – zlomky prejzů (vrstvy 104 a 114); 3 – zlomky pískovcových ostění (stavební destrukce z centrální části hradního jádra; foto D. Vích). – **Fig. 21.** Brandýs nad Orlicí – castle. 1 – floor tiles (layer 104, Room 2); 2 – barrel tile fragments (layers 104 and 114); 3 – fragments of sandstone jamb (structural destruction from the central part of the castle core; photo by D. Vích).

Obr. 22. Brandýs nad Orlicí – hrad. Neobvyklé keramické zboží. 1–2 (vrstva 104, místnost 2); 3 (vrstva 104, místnost 3; foto D. Vích). – **Fig. 22.** Brandýs nad Orlicí – castle. Unusual pottery ware. 1–2 (layer 104, Room 2); 3 (layer 104, Room 3; photo by D. Vích).

Obr. 23. Brandýs nad Orlicí – hrad. Nálezy z neželezných kovů. 1 kování (vrstva 104, místnost 2); 2 zlacený bronzový kroužek (vrstva 105, místnost 2); 3 nákončí (nález na výhozu, místnost 3); 4 kování z plechu (vrstva 104, místnost 3); 5 náprstek (vrstva 104, místnost 2; foto D. Vích). – **Fig. 23.** Brandýs nad Orlicí – castle. Non-ferrous metal finds. 1 fitting (layer 104, Room 2); 2 gilded bronze ring (layer 105, Room 2); 3 thimble (find on outcrop, Room 3); 4 metal plate fitting (layer 104, Room 3); 5 thimble (layer 104, Room 2; photo by D. Vích).

zboží zatím zůstává otevřený, uvažuje se o oblasti Saska. Datováno je do 13. až první poloviny 14. století (Klápště a kol. 2002, 21–22; Čapek – Militký a kol. 2016, 217–219).

Když ponecháme stranou již zmíněnou červeně malovanou keramiku a rádélkový dekor na pohárech, omezuje se výzdoba především na vývalkovou šroubovici, dále se objeví jednak vodorovné žlábkování na okrajích, jednak podhrdlí nádob (obr. 18:13; 19:1), jiné typy výzdoby, jako promáčkávání okraje (obr. 18:10), vlnice (obr. 19:5), výzdoba okrajových plošek (19:30; 20:2, 6) či plastické členění povrchu (19:10), jsou ojedinělé.

Jako chronologicky nejstarší se jeví zboží vyrobené z keramického těsta hradištní tradice, tedy redukčně pálené zboží s výrazným podílem slídového ostřiva, aplikované ovšem již na okruží (obr. 17:8–10), což odpovídá první polovině 14. století. Stejněmu období mohou podle poznatků z jiných blízkých lokalit (viz např. drobná fortifikace v k. ú. Lanšperk, Vích 2010) patřit i některá okruží ze světlé oxidačně pálené hrčiny (obr. 18:1–2). Naprostá většina této archaické hrčiny pochází z pochozí vrstvy 112 v místnosti 3. Do počátku 14. století, popř. ještě do století předcházejícího, náleží zlomek římsového okraje s příměsí grafitu ve hmotě z vrstvy 104 (obr. 18:8). Valná většina keramiky náleží pokročilému 14. století a zejména pak průběhu 15. století. Pokročilému 15. století až časnému novověku by mohly patřit některé vyspělé typy okrajů (přehnutý okraj, obr. 18:16) a nepočtené zlomky s vnitřní hnědavou, ojediněle zelenou glazurou, které jsou však málo výrazné (většinou atypické zlomky z těl nádob) na to, aby mohly prozradit víc.

Velmi sporadicky se v nálezovém spektru z hradu objevují zlomky dutého skla identifikovaného dosud ve čtyřech zlomcích. Jedná se o poměrně nevýrazné zlomky, ve dvou případech ze stěn nádob, po jednom kusu je zastoupen okraj nádoby a zlomek nožky. Pokud stav dochování dovoluje posoudit, jedná se o zlomky číší.

Železné předměty reprezentuje především stavební kování, zejména hřeby, které se však dochovaly ve velmi špatném stavu a jen málokdy je lze při konzervaci zachránit. Zcela ojediněle se objevila militaria spojená vesměs s vrstvou 104, kterým však bude věnována samostatná pozornost. Z předmětů z neželezných kovů je vhodné zmínit jednoduchý prsten zhotovený ze stříbrného pásku. Více artefaktů je spojeno s výzdobou oděvu, z nich za zmínku stojí plechové ozdobné kování s dvojicí protilehlých otvorů (obr. 23:1) a jednoduchá silně zlacená kruhová nášivka (obr. 23:2). Nákončí s kruhovou středovou částí (obr. 23:3) rozšiřuje zatím velmi sporadickou pramennou základnu těchto předmětů získanou odkryvem archeologických situací. Detektorové prospekce oraných ploch posledních let ovšem ukazují, že šlo o běžnou součást oděvu, a to ve 14.–15. století (k problematice Musil 2020). Problém nečiní ani funkční určení náprstku (obr. 23:5), interpretace ozdobného předmětu s otvory pro hřebíčky/nýtky z plechu (obr. 23:4) nám zatím uniká.

Závěr

Archeologický výzkum dvou místností (místnosti 2 a 3) – prostoru nad suterénem západního paláce dovoluje doplnit představy o podobě hradu v Brandýse nad Orlicí a konkretizovat některé stavební detaily, přestože archeologické prameny zásadním způsobem redukoval postupný zánik stavby spojený s demontáží a odvozem všeho, co bylo možné využít jinde. I tak můžeme konstatovat, že se jednalo o reprezentativní hradní stavbu zbudovanou z kamene pojeného maltou a doplněnou o stavební prvky tesané z pískovce, přičemž stavba prošla složitějším stavebním vývojem. V určité (závěrečné?) stavební etapě byla alespoň částečně opatřena nespalitelnou střešní krytinou a alespoň některá okna vyplňovaly skleněné terčiky pojené olovem. V dnes již zcela destruovaných vyšších patrech paláce nad nynější místností 2 musíme počítat s místností či místnostmi, kde se chodilo po podlaze kryté čtvercovými

dlaždicemi z pálené hlíny. Teplo v prostoru nad místností, dnes označovanou jako místnost 3, zajišťovala kachlová kamna.

Stejně torzovité jsou i prameny pro poznání života v tomto šlechtickém sídle. Vojenskou funkci hradu dokládají vedle podoby hradu samotného i nálezy militarií získané ovšem většinou detektorovým průzkumem hradního areálu a publikované samostatně (Vích 2014). Archeologické výzkumy v letech 2017–2020 spektrum nálezů vojenského charakteru rozšířily jen v omezené míře. Na vyšší sociální prostředí odkazuje tvarově bohatší sortiment keramiky (vedle běžných hrnců a poklic vyšší frekvence džbánů, mís, pohárů), někdy v kvalitně provedené keramické hmotě (poháry), a některé co do tvaru i technologie výroby málo obvyklé zlomky (obr. 19:29–30, 32; obr. 22), doplněné zatím pouze nečetnými, a navíc i drobnými zlomky dutého skla. Vyšší sociální prostředí snad naznačují i častější nálezy mincí, i když v tomto případě může nálezový stav odrážet i metodu archeologického výzkumu, při kterém jsme se důsledně snažili používat detektor kovů pro zachycení drobných kovových předmětů. Spolehlivým ukazatelem společenské úrovně je vedle teplovzdušného vytápění doloženého v části přístupného suterénu (sklepení, Cejpová 2005) polovina skládacích slunečních hodin (Vích – Fomín 2022) a útržek honosné látky, kterému ale teprve musí být věnována samostatná pozornost.

Poznámky

- ¹⁾ Místnost číslo 1 byla nakonec zkoumána v květnu roku 2021 těsně po odevzdání příspěvku do tisku.
- ²⁾ Zevrubnější analýza zdiva vedla oproti údajům uváděným v nálezové zprávě k přehodnocení označení dochovaného zdiva. Zeď vymezující místnost 3 ze severovýchodu byla původně považována za strukturu 905 (zeď mezi místnostmi 2 a 3). Ukázalo se však, že struktura 905 je od struktury 901 oddělena stavební spárou. Severovýchodní zdivo v místnosti 3 je tak pokračováním struktury 901. Dodatečně rozpoznaná přízdívka nemá číselné označení struktury.
- ³⁾ Tyto kapsy byly v rámci stabilizace zdiva zakryty a přezděny kameny.
- ⁴⁾ Vrstva poněkud nelogicky vyplňuje sníženou středovou část místnosti, kde je nejmocnější. Pokud by vznikla přirozenou destrukcí, očekávali bychom její největší mocnost u zdi po obvodu místnosti.
- ⁵⁾ Mnoho těchto střepů se rozpadlo již v průběhu exkavace nebo v průběhu mytí.

Literatura a prameny

Publikované prameny

FRB IV: Fontes rerum Bohemicarum. Tomus IV – Prameny dějin českých. Díl V. Ed. J. Emler. Praha 1884.

Literatura

Bláha, R. – Frolík, J. – Sigl, J. 2003: Nálezy loštické keramiky ve východních Čechách, *Archaeologia historica* 28, 525–537.

Cejpová, M. 2005: Pozůstatky teplovzdušného vytápěcího systému na hradě Brandýs, okr. Ústí nad Orlicí, *Archaeologia historica* 30, 191–198.

Čapek, L. – Militký, J. a kol. 2016: Historická radnice v Českých Budějovicích ve světle archeologických výzkumů a rozboru hmotných pramenů. Plzeň – České Budějovice.

Čížek, J. – Slavík, J., 1987: Brandýs nad Orlicí, o. Ústí nad Orlicí. In: Ročenka Klubu Augusta Sedláčka, Plzeň 88–94.

- Frolík, J. – Kozáková, R. – Musil, J. – Vaňurová, K. 2020: Mezi sklem a keramikou. Středověká jímka 962 z Chrudimi – Hradební ulice, *Archaeologia historica* 45/1, 445–481. <https://doi.org/10.5817/AH2020-1-21>.
- Frolík, J. – Kozáková, R. – Musil, J. – Vaňurová, K. 2021: Parcela za čp. 10/I v Chrudimi, Její vývoj a životní prostředí. *Archaeologia historica* 46/2, 539–575. <http://dx.doi.org/10.5817/AH2021-2-10>.
- Gabriel, F. – Smetana, J. 1983: K vývoji výrobních okruhů červeně malované keramiky v severních Čechách, *Archaeologia historica* 8, 119–138.
- Goš, V. 2007: Loštice. Město středověkých hrnčírů. Opava.
- Kejval, P. – Němcová, J. 2016: Doklad domácí produkce červeně malované keramiky v Moravské Třebové ve středověku, *Moravskotřebovské vlastivědné listy* 24, 24–37.
- Kejval, P. – Němcová, J. 2019: Doklad výroby červeně malované keramiky v Moravské Třebové, okr. Svítavy, *Archeologie Moravy a Slezska*, 21–28.
- Klápště, J. a kol. 2002: Archeologie středověkého domu v Mostě (čp. 226). Praha – Most.
- Musil, F. 1995: Hrady, zámky a tvrze okresu Ústí nad Orlicí. Ústí nad Orlicí.
- Musil, F. 2002: Osídlování Poorlicka v době předhusitské. Kraj na Tiché Orlicí, v povodí Třebovky a Moravské Sázavy. Ústí nad Orlicí.
- Musil, J. 2020: Středověká nákončí s geometrickou rytou výzdobou z východočeské oblasti. In: I. Hlobil – M. Dospěl (eds.), *Uprostřed Koruny české*, Prostějov, 165–172.
- Sedláček, A. 1883: Hrady, zámky a tvrze království českého. Díl druhý. Hradecko. Praha.
- Vích, D. 2010: Neznámá vrcholně středověká fortifikace na k. ú. Lanšperk, *Castellologica bohemia* 12, 319–343.
- Vích, D. 2014: Kovové nálezy z hradu v Brandýse nad Orlicí, *Castellologica bohemia* 14, 142–155.
- Vích, D. – Bek, T. – Kudrnovský, M. – Švejnoha, J. – Vařeková, Z. – Veselá, R. 2017: Rekonstrukce hradu v Brandýse nad Orlicí v letech 2013–2016, *Castellologica bohemia* 17, 53–69.
- Vích, D. – Fomín, J. 2022: Nález slunečních hodin z hradu v Brandýse nad Orlicí, *Archaeologia historica* 47/1, 363–371. <https://doi.org/10.5817/AH2022-1-17>.
- Zápotocký, M. 1978: Středověká keramika severočeského Polabí. Morfologie a relativní chronologie, *Památky archeologické LXIX*, 171–238.

Archaeological research of the castle palace in Brandýs nad Orlicí in 2017–2020

In 2013, extensive repairs to the castle over the town of Brandýs nad Orlicí (Fig. 1) were launched due to this cultural monument's urgent state of disrepair. In 2017, reconstruction and thus archaeological research shifted to the area above the vaults of the preserved basement rooms, which were disturbed by collapsing vaults (Rooms 2 and 3; Fig. 2–3). Investigation of Room 2 (Figs. 4–8) was followed by investigation of Room 3 (Figs. 9, 11). On this occasion, some structural details were discovered (Figs. 12, 16 – pockets in the retention wall, Fig. 14 – niche in the retention wall, Fig. 15 – a secondarily walled-up architectural element). Fragments of flat glass are evidence of the presence of windows in the form of crown window glass bonded with lead. Tiles (Fig. 21:1), which are preserved mostly in fragments, point to the way the floors were designed on the upper stories; fragments of barrel tiles (Fig. 21:2) show that at a certain time at least part of the castle was covered by non-combustible roofing. Small fragments (Fig. 21:3) also give us proof of architectural elements hewn from sandstone. In Room 3, the remains of a sunken tile stove have been preserved and are clearly visible in the cross-section (Fig. 9, layer 114). Nonetheless, everything remaining in the archaeological record are fragments that were of no use or were overlooked as the castle was gradually dismantled after its abandonment; anything that could have been used secondarily was removed.

Research in both rooms also yielded 750 pieces of pottery sherds (Figs. 17–20, 22), mostly representing common pottery but documented in multiple ceramic groups (pots, lids, bowls, jugs, cups), with the occasional occurrence of luxury or unusual ceramic wares (Fig. 22). In addition to coins tentatively dated to the course of the 15th century, we have evidence of other non-ferrous objects, such as a thimble (Fig. 23:5) and clothing ornaments (Fig. 23:1–3).

Autoři

PhDr. David Vích

Regionální muzeum ve Vysokém Mýtě

A.V. Šembery 125

566 01 Vysoké Mýto

✉ dvich@centrum.cz

Bc. Zdeněk Skalický

Městské muzeum v Ústí nad Orlicí

17. listopadu 72

562 01 Ústí nad Orlicí

✉ zdenekskalicky@centrum.cz

Jan Šmejdir

Třída Míru 68

530 02 Pardubice

✉ jan.smejdir@centrum.cz

Tento článek lze používat pouze v souladu s licenčními podmínkami Creative Commons BY-NC-ND 4.0 International (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/legalcode>).

This article may be used only in accordance with the license terms of Creative Commons BY-NC-ND 4.0 International (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/legalcode>).